

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK DÜNYASININ ORTAK KAYNAGI: "YAZICIOGLU ALI'NIN SELÇUK-NÂME'SI"

AUTHORS: Necati DEMİR

PAGES: 49-68

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580831>

TÜRK DÜNYASININ ORTAK KAYNAĞI: “YAZICIOĞLU ALİ’NİN SELÇUK-NÂME’Sİ”

Necati DEMİR*

Özet

Türk dili, tarihi ve kültürünü anlatmak üzere pek çok eser kaleme alınmıştır. *Köktürk Yazıtları*, *Divânü Lügâti’t Türk*, *Danışmend-name*, *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Saltık-name* ... bunlardan bazılarıdır. Bu eserlerin en büyük özelliği, Türk dünyasının ortak kaynağı olmasıdır. *Yazıcıoğlu Ali* tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Selçuk-nâme*, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* adlı eser, Türk dünyasının ortak kaynağı olmak bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Eser, 1436’da II. Murat zamanında *Yazıcıoğlu Ali* tarafından kaleme alınmıştır. *Selçuk-nâme*, muhtevası çok geniştir. İslamiyet öncesi Türk kavimleri, Moğol kavimleri, diğer Türk boyları *Uygurlar*, *Kıpçaklar*, *Kanklılar*, *Karluklar*, *Kalaçlar*, *Ağaçeriler* (*Tahtacılar*), ... , Türklerin bir kolu olan Oğuzların dip tarihini içermektedir. Oğuz boylarının adlarının kaynağı, damgaları, ongunları tek tek gösterilmiştir. Ayrıca Oğuz damgalarının altın mürekkeple yazıldığını özellikle belirtmekte fayda vardır. Yazıcıoğlu, farklı kaynaklardan yararlanarak *Dede Korkut*, *Akkoyunlu Beyi Kara Osman*, *Selçuk’un babası Lokman Dokak Han*, *Selçuklu Devleti’nin kurucusu Selçuk Bey* (?-1009), *Gazne Hükümdarı Sultan Mahmud* (998-1030), *Sultan Tuğrul* (1037-1063), *Sultan Alparslan* (1063-1072), *Melik Şah* (1072-1092), *Berkyaruk* (1094-1105), *Sultan Muhammed* (1105-1118), *II. Mahmud* (1118-1131), *Sultan Mesud* (1134-1152), *Gıyaseddin Keyhusrev*, *Alaüddin Keykubad*, *Osman Gazi* ve onların dönemleri ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Bunlara ek olarak Oğuz Türklerinin Anadolu’yu vatan yapmaları ve Anadolu’daki şehirler ayrıntılı denebilecek şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada *Tevârih-i Âl-i Selçuk* (*Selçuk-nâme*) adlı eser değerlendirilecek; Türk dili, tarihi ve kültürü açısından taşıdığı değer üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk tarihi, Türk kültürü, Oğuzlar, Ağaçeriler (*Tahtacılar*), Selçuklular, Kırşehir.

COMMON SOURCES OF TURKIC WORLD: “SELCUK-NAME BY YAZICIOĞLU ALİ”

Abstract

There have been lots of written works for depicting Turkish language, history and culture. Orkhon Inscriptions, Divânü Lügâti’t Türk, Dede Qorqud Epics have been some of these important works. One of the important features of these materials is that there are common

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, necatidemir@gazi.edu.tr

sources of Turkish World. Selcuk-nâme, in other words, *Tevârih-i Âl-i Selcuk*, *Târih-i Âl-i Selcuk* ve *Oghuzs-name* has been one of the important common sources of Turkic World. This material was written by Yazıcıoğlu Ali in 1436 under II. Murat. Selcuk-name has been included lots of information about Turkic world. For example, Turkish races in pre-Islamic periods, Mongolians, other Turkish tribes, Uighurs, Kipczaks, Qarluks, Qalachs and Tahtacis are some of these branches. Also, historical sources of Oghuz worlds, their stamps and totems have been identified in this book. These stamps have written with golden ink. Yazıcıoğlu had been given information about Dede Qorkud, Kara Osman, Lokman Dokak Khan (father of Selcuk), founders of Seljuks Selcuk Bey (?-1009), Sultan Mahmud –ruler of Gazne- (998-1030), Sultan Tuğrul (1037-1063), Sultan Alparslan (1063-1072), Melik Shah (1072-1092), Berkyaruk (1094-1105), Sultan Muhammed (1105-1118), II. Mahmud (1118-1131), Sultan Mesud (1134-1152), Gıyaseddin Keyhusrev, Alaüddin Keykubad, Osman Gazi and their periods in historical process. Also, struggles of Oghuz Turks for making a home to Anatolia and cities in Anatolia have been identified in this article. In this study, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* written by Yazıcıoğlu Ali will be evaluated in terms of Turkish language, history and culture.

Keywords: Turkish historical process, Turkish culture, Oghuzs, Tahtacı, Selcuks, Kırşehir.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti; Hazar Denizi'nin doğusunda, günümüz Türkmenistan Devleti'ni de içine alan bölgede mayalanmış ve kurulmuştur. Bir başka söyleyişle Türkmenistan ve çevresi, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna ev sahipliği yapmıştır. Nüfusun çoğalması ve komşu ülkelerle ilişkilerden dolayı Selçuklu Devleti'ni kuran Oğuz Türkleri, ağırlıklı olarak batıya doğru göç etmeye başlamıştır. Daha sonraki zamanlarda sınırlar İran, Arap Yarımadası, Azerbaycan, Türkiye tarafına doğru genişletilmiş; Selçuklu Devleti, dünya tarihinin en büyük cihan devletlerinden biri durumuna gelmiştir.

Aslında Türkmenistan ve çevresi yalnızca Oğuzlara değil, zaman zaman bütün Türklüğe yurt olmuştur. XIV. yüzyılda *Yazıcıoğlu Ali* tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Selçuk-nâme*, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* adlı eser, bunun en büyük delilidir.

Selçuk-nâme'ye göre Türkmenistan ve çevresi Türklüğün doğduğu, mayalandığı diyar, Türklüğün dünya üzerine yayıldığı noktalardan biridir. Dolayısıyla *Selçuk-nâme*, bütün Türk dünyasının ortak eseridir. Bir başka söyleyişle hiçbir eser, *Selçuk-nâme* kadar bütün Türklüğü kucaklamamıştır. Türklüğün dip tarihini ve ortak geçmişini, dünya üzerine yayılışını, Türk boylarının birbiri ile akrabalığını, ilişkilerini en güzel ve en detaylı bir şekilde bu eserde görmekteyiz. Ayrıca Büyük Okyanus'tan Balkanlara, Kuzey Buz Denizi'nden Umman Denizi'ne, Afrika ortalarına kadar yayılan Türklüğün birleştirildiği tek eser galiba *Selçuk-nâme*'dir.

Selçuklu Devleti tarihinin kaynakları da oldukça sınırlıdır. Aslında Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti tarihi hakkında Türkçe ve yabancı dillerde pek çok eser yazılmıştır. Fakat en kapsamlı ve temel kaynaklardan birisi olan *Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuk-nâme'sinden* bazı kaynaklar hiç yararlanmamıştır. Bazıları ise çok az yararlanmışlardır. Zira eser eski yazıdan yeni yazıya çok geç aktarılmış, araştırmacıların ve okuyucuların hizmetine çok geç sunulmuştur (Bakır, 2009).

Yeni yazıya yakın zamanda aktarılan, gereği gibi incelenmeyen bu eser, çeşitli araştırmacılar tarafından birkaç eserin tercümesi olarak değerlendirilmiştir². Hâlbuki eser iyi incelendiğinde Yazıcıoğlu Ali'nin günümüze ulaşamayan pek çok eseri tarayarak yeni ve büyük bir eser ortaya koyduğu görülmektedir.

Biz bu eserin Topkapı Müzesi Revan Bölümü'nde olan iki nüshasını da elde edip yayımlamak üzere yeni yazıya aktardık. Eserde Türklerin dip tarihi, Türk-Moğol ilişkileri ve akrabalığı, diğer Türk boylarının tarihi ve gelenekleri, Oğuz boylarının damgaları; Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ve Türk boylarının karanlıkta kalmış pek çok konusu aydınlatılmaktadır. Oğuz boylarının menşei, yapılanması ve teşkilatlanması, Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, Oğuz/Selçuklu Türklerinin batıya göçü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve Selçuklu/Oğuz Türklerinin kültür ve medeniyeti konusunda eşine rastlanmayacak kadar önemli bilgiler bulunmaktadır. Buna ek olarak eser; Türkmenistan, Azerbaycan, İran ve Türkiye coğrafyasının IX-XIV. yüzyıldaki durumu hakkında eşine rastlanmayacak bilgiler ihtiva etmektedir.

1. Selçuklu Tarihi Konusunda Selçuk-nâme'nin Yeri

Selçuklu Dönemi, Müslüman Oğuz Türklerinin Batı Asya'nın büyük bir bölümünü yurt hâline getirdiği zamanlardır. Ayrıca Türklüğün Avrupa ve Afrika kıtasının sınırlarına dayandığı zaman dilimidir. Dolayısıyla genel Türk tarihi içerisinde en önemli devrelerden biridir. Selçuklu Dönemi; Müslüman Türklerin Çin, Hindistan, Fars, Arap, Ermeni, Rus, Gürcü, Bizans gibi pek çok milletle komşu olduğu zamanlardır. Çok sayıda önemli olayın yaşandığı asırlardır.

Selçuklu Dönemi'nde Türklüğün çok geniş bir coğrafyaya yayılmasına ve bu kadar hareketli geçmesine rağmen yazılı kaynaklar son derece az, sınırlı ve yetersizdir. Büyük göçlerin yapıldığı IX-XII. yüzyıllarda ciddi anlamda Oğuz tarihi yazılmamış, göçlerin bir kaydı tutulmamıştır. Bununla birlikte Türkmenistan, Azerbaycan, İran ve Anadolu'da Türkçe eserler de kaleme alınmamıştır. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da geçen yaklaşık 200 yıl, Türkçenin karanlık dönemi olarak ilan edilmiştir. Zira o devirde Oğuzlar, eserlerini Fars dili ile kaleme almaktaydılar. Dolayısıyla Oğuzların tarihinde IX-XII. yüzyıllar çok önemli olmasına rağmen bu döneme ait kaynak yetersizliği, hep büyük bir problem olarak kalmıştır.

Türkçe kaynakların sınırlı ve yetersiz olması yanında Çin, Hindistan, Fars, Arap, Ermeni, Rus, Gürcü, Bizans kaynakları da karanlıkta kalmış konuları aydınatabilecek durumda değildir.

İbn-i Bibi'nin Farsça olarak kaleme aldığı *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l Ala'îye*, 1192-1280 yılları arasında içermektedir. Eser, özellikle Selçukluların doğu tarafında kalan bölümü konusunda son derece yetersizdir (İbn Bibi, 1996). Anadolu'da kaleme alınmış diğer bir eser *Bezm u Rezm*'dir. Kadı Burhaneddin, kendi tarihini yazması için devrin şair ve yazarlarından Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî'ye teklifte bulunur. Adı geçen şahıs bu teklifi kabul eder. O 1394 yılında Sivas'a gelmiş, dört yıl sonra Kadı Burhaneddin ölünce *Bezm u Rezm*'i bitirip buradan ayrılmıştır. Eserde, Anadolu Selçuklularının sadece son zamanlarından bahisler geçmektedir (Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, 1990).

Anadolu'nun kuzey bölümünün fethini konu alan ve rivayetlere dayalı olarak Tokat'ta kaleme alınan *Danışmend-nâme*, Selçuklu tarihini genel olarak ele almaktan uzak olup tamamıyla Anadolu'nun kuzey bölümünün Selçuklular tarafından fethini anlatmaktadır (Demir, 2002). Osmanlı Döneminde kaleme alınmış fakat Selçuklu Dönemini anlatan *Saltık-nâme* de Selçuklu tarihini kapsamlı olarak ele almış değildir. Saltık Gazi ile ilgili rivayetler, XV. yüzyılda halk arasında, özellikle Balkanlar'da yaygın olarak anlatılmaktayken *Cem Sultan*'ın dikkatini çeker. Yanındaki görevlilerden biri olan *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'yi, Sarı Saltık ile ilgili rivayetleri toplamak üzere görevlendirir ve Saltık Gazi'ye ait menkıbelerin yazıya geçirilmesini sağlar. Eserin yazarının verdiği bilgilere göre Saltık-nâme'nin yazılışı yedi yıl sürmüştür. Dolayısıyla eser, *Ebü'l Hayr-ı Rûmî* tarafından 1473-1480 yılları arasında Edirne'de yazılmıştır³.

Ahmed bin Mahmud'un yazdığı *Selçuk-nâme* de Yazıcıoğlu'nun eseri ile rivayetlere dayanmaktadır ve son derece yetersiz bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır (Ahmed bin Mahmud, 1977). 875 (1470-1471)'de Ebu Bekr-i Tirani'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Kitab-ı Diyarbekiriyye* ise ağırlıklı olarak Akkoyunlu ve Karakoyunluları anlatmaktadır (Ebu Bekr-i Tirani, 2001).

Anadolu'da Urfalı Mateos tarafından kaleme alınan bir *vakayi-nâme* ise hem yetersizdir hem de Selçuklular konusuna başka bir millet ferdinin bakış açısını içermektedir (Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli, 1987: 15).

XIV. yüzyılda Yazıcıoğlu Ali tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Selçuk-nâme*, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* adlı eser, Selçuklu Devleti ile Oğuz Türklerinin en önemli kaynaklarından biri durumundadır. Selçukluların Türkmenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Ermenistan ve Türkiye'deki faaliyetlerini konu edinmektedir.

Selçuk-nâme, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme*, Oğuzların ortak kitabıdır. Yani Türkmenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Türkiye ve Balkan Türklüğünün hem kültür hem de Türk dili açısından ortak eseridir.

2. Selçuk-nâme'nin Yazarı ve Yazılış Tarihi

Selçuk-nâme, Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınmıştır. Yazıcıoğlu Ali, Yazıcızade olarak da zikredilmektedir. Yazıcıoğlu Ali'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında geniş bilgilere sahip değiliz. Fakat Yazıcıoğlu Ali'nin II. Murad zamanında yaşadığı, Mısır'a Memluk sultanlarına elçi olarak görevlendirildiği bilinenler arasındadır.

Elde sağlam kaynaklar olmamasına rağmen *Muhammediye*'nin yazarı Yazıcıoğlu Mehmed Bican (ö.1451) ve *Envarü'l-Aşikin*'in yazarı Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın onun kardeşleri olduğu sanılmaktadır. Zira bu üç âlimin aynı yıllarda yaşaması ve aynı aile lakabını taşıması tesadüf olmasa gerektir.

Yazıcıoğlu Ali'nin ailesi ile ilgili detaylı bilgiler mevcut değildir. Fakat Yazıcıoğlu Ahmed ve Yazıcıoğlu Mehmed'in Gelibolulu bir ailenin çocukları olarak dünyaya geldikleri bilinmektedir. Babaları devlet kâtipliği yapmış Yazıcı Selahaddin'dir ve Şemsiye adlı bir astroloji kitabının sahibidir (Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 2007: 601). Bu ailenin ortaya koyduğu üç önemli eserin Türk kültür ve medeniyet tarihindeki önemini dikkate alırsak Yazıcıoğlu Ali'nin eğitilmiş bir ailenin mensubu olduğu anlaşılmaktadır.

Selçuk-nâme'nin yazılış tarihi konusunda farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar 827/1423 tarihini esas almışlardır. Fakat II. Murad'ın 1421'de tahta çıktığını dikkate alırsak bu kadar büyük bir eserin iki yıl gibi kısa bir zamanda yazılabilmesi mümkün görünmemektedir. Eser muhtemelen 1436'da bitirilmiştir.

Anadolu'da 1071'den itibaren Anadolu Selçukluları, Türkçeyi ikinci plana itmiştir. Din ve eğitimde Arapça, edebiyat dilinde ise Farsça öne çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti Döneminde de Türkçe gölgede kalmıştır. İlk dönemde şair, aydın ve yazarlar maharetlerini Arapça ve Farsça yazarak göstermişlerdir.

1402'de meydana gelen Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti, büyük bir tahribat ile karşı karşıya kalmıştır. Devlet yeniden toparlanırken biraz daha öze dönülmeye gayret edilmiştir. Bu çerçevede Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman, Türkçeye özellikle önem vermiştir. Onun devrinde Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Mevlid* adlı eser, sade Türkçe ile vücut bulduğu için hâlâ Türklüğün temel kitapları arasında yer almaktadır.

Emir Süleyman zamanında başlayan Türkçecilik cereyanı, II. Murad devrinde daha da netleşmiştir. II. Murad, devrin bilim adamlarından pek çok eserin Türkçeye çevrilmesini istemiştir. Bir yandan da telif eserleri teşvik etmiştir (Ercilasun, 2004: 449). Tam bu zamanlarda Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme* adlı eseri hem Türklük hem de Türkçecilik şuurunu uyandırmıştır. Eser, Osmanlıların Türklüğe bakışının önemli bir temel taşı durumuna gelmiştir.

II. Murad Döneminden itibaren Osmanlı hanedanı, Türklüğe ve Türkçeye ciddi anlamda ağırlık vermeye başlamıştır. Din, tıp, ahlak ile ilgili eserler, siyasetnameler, sözlük ve ansiklopediler II. Murad Döneminde Türkçeye çevrilmiştir. Türklüğün kaynaklarını Arap tarihi içinde değil, bizzat aslından, Türk tarihinin bir parçası olarak ele almaya başlamışlardır.

Ayrıca II. Murad Dönemi'nde paraların ve dökülen toprakların üzerine Kayı Boyu'nun damgaları vurulmaya başlanmıştır.

Osmanlı hanedanında Türklük ve tarih şuuru bir süre daha devam etmiştir. Nitekim Şehzade Cem, oğluna "Oğuz"; II. Bayezid ise oğluna "Korkut" adını koymuştur.

Yazıcıoğlu Ali, eserini Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad'a (saltanat yılları: 1421-1451) takdim etmiştir. *Selçuk-nâme*, II. Murad'a ithafen yazıldığı için Murad Han'ın ismine sık sık rastlanmaktadır: "Atasından soğra çok zamân **Kayı**, hânlar hânı oldu. Pes bu delil ve erkânca pâdişâh-ı azam seyyid-i selâtinü'l-Arab ve'l-Acem kâid-i cüyüşü'l-muvahhidin, kâtîl-i kefereti ve'l-müşrikîn sultân bin sultân pâdişâhumuz **Sultân Murâd bin Mehmed Hân** ki eşref-i âl-i Osmân'dur. Pâdişâhlığa ensab ve elyakdur. Oğuz'un kalan hânları uruğundan belki Çingiz hânları uruğundan, dahı mecmûından ulu asl ve ulu süñükdür, şer-ile dahı örf-ile dahı. Türk hânları dahı kapusına gelüp selâm virmege ve hizmet itmege lâıkdur. Allâhu teâlâ, bâki ve pâyende kılson, soyı âlem oldıkca cihân-dâr u cihânda var olsun. Bi-'n-nebiyyi ve ilâhi ve hem Peyğâmbir aleyhi's-selâm zamânına yakın zamânda **Bayatı** boyundan **Korkut Ata** koydı. Oğuz kavminün bilgisi-y-idi, ilhâm iderdi. Eyitdi, "Âhir zamânda girü hânlık Kayı'na dege, dahı kimesne ellerinden almıya." didi. Didügi, Osman rahmetu'llâh neslindendür" (Yazıcıoğlu, 29-30).

Yazıcıoğlu Ali eser içerisinde, özellikle bölüm sonlarında kaleme aldığı manzum bölümlerde, Sultan II. Murad'a ithafen methiyeler yazmıştır:

- (2) Elümden kim ola ki bula necât
Çün oldı cihân menzili hâdisât
Kişi ger fakir ola yâ pâdişâh
- (3) Yeri 'âkıbet ola hâk-i siyâh
Hüner-mend olur-ısa yani hüner
Elümden kaçan kurtıla ser-be-ser
- (4) Kimesnenün öldiğine olma şâd
Ki bu çarh kimseye virmez murâd
Kanı Âl-i Selçuk u Sasanilar
- (5) Kanı Deylemiler Horâsâniler
Dem-â-dem eccl câmını içdiler
Beyâbân-ı 'adem mülkine göçdiler
- (6) Cihân bunları şöyle kıldı nihân
Ki bilmez kimesne bunlardan nişân
Meger şol ki hoş 'adl-ıla dâdı var
- (7) Tevârîh içinde anuñ adı var
Cihân-cûna idügi rüşen durur
Buna 'âkil aldansa gevden durur

- (8) *Kişi âhiretten degüldür ırak
Gerek her dem ede anuñ-uçun yarak
Çü mecmû'-ı halka bekâ andadur*
- (9) *Kamu itdüğine cezâ andadur
Düriş küle cennetde cânuñ mukim
Ne ğam cism olursa 'izâm-ı remim*
- (10) *Nitekim revândur selâtin-i Rüm
Ki 'âlemde vaz' itdiler hoş rüsüm
Gazâ vü cihâd idi anlara kâr*
- (11) *Anuñ- için kılurlar cihânda karâr
Halef oldı anlara Sultân Murâd
Dahı artuğ ider olardan cihâd*
- (12) *Du'âlar kılur cümle rûhâniler
Ki dâyim duta devri 'Osmâniler (Yazıcıoğlu, 51)*

...

- (6) *Meger ol ki Hakk anı bîdâr ide
Ki dünyâda 'ukbâ-y-içün kâr ide
Nitekim Şehen-şeh Murâd'a Huzây*
- (7) *Olupdur nice hayr işe reh-nümây
Huzâ'ya dahı yigrek it hâlini
Refik eyle tevlike ef'âlini (Yazıcıoğlu, 51)*

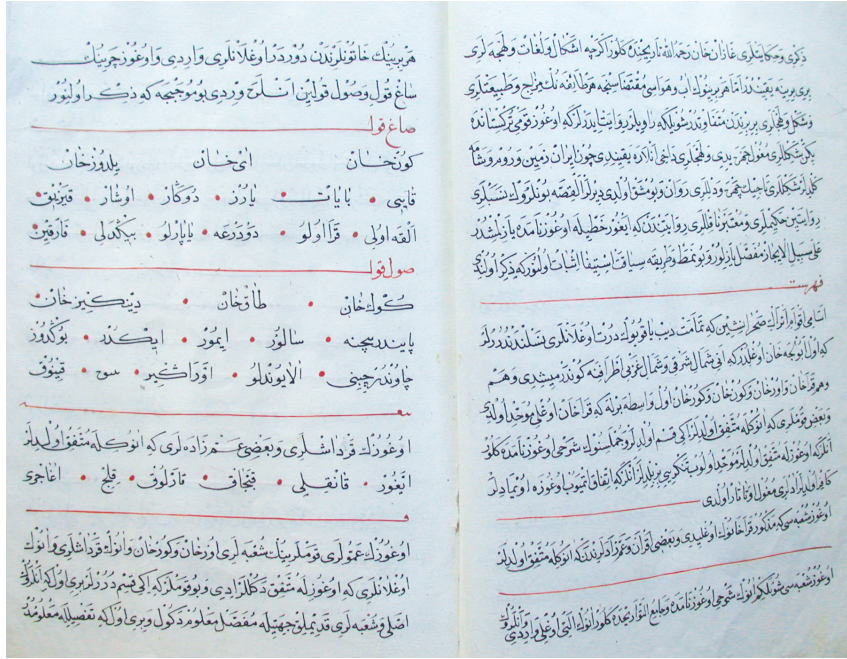
...

- (11) *Çün geldi zuhûra nesl-i 'Osmân
Mecmû'ınuñ adı oldı penhân*
- (12) *Yâ Rabb bu zuhûrî dâyim eyle
Dünyâ çemeninde kâyim eyle*
- (13) *Ser-sebz ola bağ-ıla gülistân
Şol şâhî ki servdür hırâmân*
- (14) *Mâdâm ki devr ide bu devrân
Maksûd-ı zamân-ı Murâd-ı insân (Yazıcıoğlu, 55)*

3. Selçuk-nâme'nin Nüshaları

Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme*'sinin şimdiye kadar gördüğümüz sekiz, göremediğimiz fakat varlığını bildiğimiz bir nüshası olmak üzere toplam dokuz nüshasından haberdarız: **1.** Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme (Tevârih-i Âl-i Selçuk)*, Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1391;

(En geniş nüsha). 2. Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme* (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*), Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1390; 3. Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme* (*Tarih-i Âl-i Selçuk*), Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1392; 4. Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme* (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*), Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1393; 5. Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Or. Quart. 1823; 6. Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Paris Bibliotheque Nationale Regius Supp. Turc. 737 (bk. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, 2007: 601); 7. Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme* (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*), İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler, nr: T9291; 8. Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, İsmail Saib Bölümü, nr: 1727; 9. Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih, nr. 332.

Selçuk-nâme (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*)'nin ilk sayfaları
(Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı, Revan, nu: 1391)

4. Selçuk-nâme Konusunda Yapılan Çalışmalar

M. Th. Houtsma, Paris ve Leiden nüshalarına dayanarak *Oğuz-nâme*'nin Anadolu Selçukluları ile ilgili bazı bölümlerini "*Tevârih-i Âl-i Selçuk*" başlığı ile yayımlamıştır (Houtsma, 1902). Onun hazırladığı eser, "*Zîkr-i Pâdişâh-ı Sultân Süleymân-Şâh-ı Der Rûm*"dan başlayıp

"Zikr-i Vürûd-ı Resûlân-ı Sultân Celâlî'd-dîn Kerret-i Sâni-i Be-hizmet-i Sultân 'Alâü'd-dîn" de bitmektedir. Houtsma'nın yaptığı bu çalışma, aşağı yukarı İbn-i Bibi'nin *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye* (*Selçuk-nâme*) adlı eserinin Türkçesidir.

Rıfat İlhan Çelik, M. Th. Hotsuma'nın neşrini Latin harflerine aktararak yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır (Çelik, 2005).

Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme* (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*) adlı eseri, Seyyid Lokman b. Hüseyin el-Asurî tarafından 1599'da özetlenmiştir. Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunan bu yazma J.J.W. Lagus tarafından Latince çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (Lagus, 1854).

Selçuk-nâme (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*), Ahmed bin Mahmud'un (ö. 977/1569-70) kaleme aldığı Selçuk-nâme'ye de kaynaklık etmiştir. Ahmed bin Mahmud'un yazdığı Selçuk-nâme'nin Bodleian (Oxford) Kütüphanesi ve Edirne İkinci Badi Efendi Kütüphanesi'nde (nu. 2314) olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar, Türkiye'de Erdoğan Merçil tarafından neşredilmiştir (Ahmed bin Mahmud, 1977).

Selçuk-nâme konusunda İran'da yapılmış iki çalışma görmekteyiz. Bunlardan ilki İ. Afşar'a (Zahireddin Nişâpûrî, 1343), diğeri de B. Pârîzî'ye aittir.

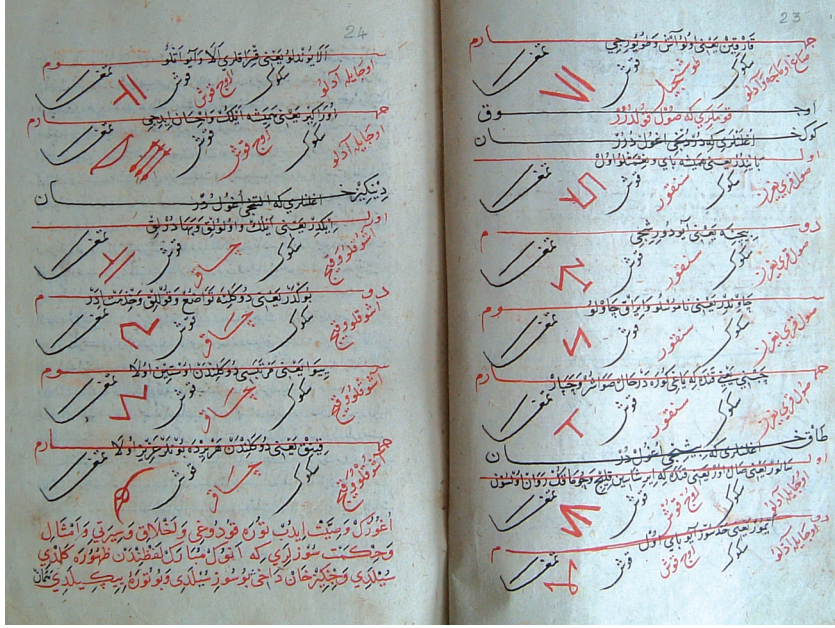
Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme*'sinin son zamanlardaki güzel bir neşri yakın zamanda Abdullah Bakır tarafından yapılmıştır (Yazıcızâde Ali Tevârih-i Âl-i Selçuk, İstanbul 2009). *Selçuk-nâme*'sinin bir bölümü Türkmenistan'ın Milli Medeniyet 'Miras' Merkezi Türkmenistan adındaki Türkmenistan Golyazmaları Enstitüsü tarafından da yayımlanmıştır: Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk Türklerinin Tarihi I, II*, Aşgabat 2004. Ayrıca eserin bir kısmı makale olarak da yayımlanmıştır (Bakır, 2009, 163-199).

Selçuk-nâme'nin Oğuzlar ve Selçuklular konusunda yapılan çalışmalarda, az da olsa, kaynak olarak kullanıldığını görmekteyiz.

5. Selçuk-nâme'nin Konusu

Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme* adlı eseri; öncelikle İslamiyet öncesi Türk kavimleri, Moğol kavimleri ve Türklerin bir kolu olan Oğuzların dip tarihini içermektedir. Ayrıca Selçuklu Dönemi, Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemi tarihidir. Eseri beş bölüm hâlinde ele alabiliriz:

Birinci bölümde Türk ve Moğol boylarının şeceresi ve tarihi ile Türklerin bir kolu olan Oğuzların dip tarihi ele alınmıştır. Oğuz boylarının adının kaynağı, damgaları, ongunları birinci bölümde verilmiştir. Eserde Oğuz damgalarının altın mürekkeple yazıldığını özellikle belirtmekte fayda vardır.

Selçuk-name'de Oğuz Damgaları ve Boylar Hakkında Bilgiler (Yazıcıoğlu Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı, Revan, nu: 1390)

Yazıcıoğlu, eserinin bu bölümünü kaleme alırken Reşideddin Fazullah'ın *Cami'ü't-Tevârih* adlı eserinden ve diğer Oğuz-nâmeler'den yararlanmış gibi görünmektedir. Zira kendisi Oğuzları anlatırken: “Oğuz şu'besi şöyle kim anuñ şerhi Oğuz-nâme'de ve Câmî'ü't-Tevârih'de gelür, anuñ altı oğlu var-ıdı ve anlaruñ her birinüñ hatunlarından dörder oğlanları var-ıdı ve Oğuz çerinüñ sağ kolı ve sol kolın anlara virdi, bu mücebce ki zikr olunur.” (Yazıcıoğlu, 3-4) demektedir. Bahsettiği Oğuz-nâme ise Uygur Türkçesi ile kaleme alınmış eser olmalıdır.

Yazar, Türklerin soyunu Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'e dayandırmış, Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya kadar götürmüştür. “Âdem –salavâtü'llâhi 'aleyhiye Havvâ'yı çift virüp ve besse min-hümâ ricâlen kesiren ve nisâ'en mücebince ikisinüñ neslini yir yüzine yaydı ve Nüh 'aleyhi's-selâm- oğlanlarındın Yâfes zürriyyâtına **Türkistân** iklimini yir ve yurt virdi ki anda çoğalup andan çıkup kalan iklimlere dahı pâdişâh olup gazâ ve cihâd kılalar.” (Yazıcıoğlu, 1). Bu satırlardan sonra Türklüğün dip tarihi ele alınmış, Moğol-Türk akrabalığı üzerinde durulmuş, Moğolların boyları hakkında bilgiler verilmiştir. Ona göre Moğol boyları şunlardır: Celayir, Sevnîyyet, Tatar, Merkiyet, Kürlüt, Tulas, Tumat, Bulgacin, Germucin, Urasut, Tamğalık, Targut, Uvirat, Bargut, Kuri, Telengüt, Kistemi, Uyanka, Kurkan, Sekayet.

Selçuk-nâme'nin diğer bir özelliği de Ergenekon'dan bahsetmesidir: “Şol kavmler ki ma'lumdur ki anlaruñ şu'belerinüñ aslı ol iki kişidendür ki **Ergenekon**'a gitdiler ve tevâlüd ve tenâsül birle anlaruñ uruğı çok oldılar ve Moğol lafzı anlarun cinsi oldı ve fülân kavmlere

ki anlara beşzerler mecâz yönünden Moğol dirler ki bu lafz itlâk olmak anların 'ahdinden ibtidâ oldu ve bu Moğol-Türk tâyîfelerinden bir kavm idiler ve çün 'inâyet-i ezeli anların hakkında var-ıdı. Dört yüz yıla yakın zamânda çok kavmler ve boylar anlardan peydâ oldu ve çokluğ-ıla kalan tavâiyîden ziyâde oldılar ve anların şevketi vâsıtasıyla kalan tavâiyîf dahı anların adıyla adandılar. Şöyle ki Etrak'un ekserine şimdi Moğol dirler. Nite ki bundan öñdinki zamânda çün Tatar gâlib-idiler, cümlesine Tatar dirlerdi ve henüz 'Arab'da ve Hind ü Hitây'da Tatar şöreti vardur ve bu asli Moğollar tedric-ile iki kısım oldılar" (Yazıcıoğlu, 6).

Yazıcıoğlu, daha sonra yakın tarihlere doğru gelmekte; Uygurlar, Kıpçaklar, Kanklılar, Karluklar, Kalaçlar, Ağaçeriler (tahtacıların ataları), ... olmak üzere pek çok Türk boyunu ve onların yurtlarını incelemektedir.

Eserde daha sonra Oğuz Han ve Oğuz boyları hakkında bilgi verilmiştir. Oğuz'un doğumu, büyümesi, gençliği ve nesilleri anlatılmıştır: "Oğuz'un oğlanlarından yigirmi dört boy peydâ oldu ve şöyle mufassal yazıldı. Her biri bir ad ve lakaba mahsûs oldılar ve tamâm **Türkmânlar** ki 'Acem'de, 'Arab'da, Rûm'da, Şâm'da var dururlar, anların neslinden dururlar ve bu yigirmi dört boyun oğlanlarındandır. Filcümle ol vaktin ki Oğuz kavmleri kendü vilâyetlerinden Maverâünnehr ve İrân iklimlerine geldiler ve tevâlüd ve tevâsülleri bu iklimlerde oldu, bu yerlerin suyu ve havâsı muktezâsınca tedric-ile şekilleri Tacik şekline döndü ve çün mutlak Tacik degüllerdî, Tacik kavmleri anlara **Türkmân** didiler." (Yazıcıoğlu, 18). Bu bilgilerden sonra Oğuz boylarının teşkilatlanması, boyların görevleri, han ve bey olma sıraları ve kuralları ele alınmış, boyların damgaları çizilmiştir.

Türklerin kadim geleneklerinden toy, orun ve ülüş hakkında verilen bilgiler ise gerçekten dikkat çekicidir.

Eserin birinci bölümünde Dede Korkut ve Akkoyunlu Beyi Kara Osman'dan da kısaca bahsedilmiştir.

İkinci bölüm ise "Zikrû's-Selâtin-i Âl-i Selçuk" başlığını taşımakta ve Büyük Selçuklu Devleti ile ilgili bilgileri içermektedir. Selçuklu hükümdarlarını Oğuzlara bağlayarak giriş yapan Yazıcıoğlu, Selçuk'un babası Lokman Dokak Han, Selçuk bin Lokman Han (?-1009) hakkında kısa bilgiler verir. Daha sonra Arslan İsrail (1009-1032) ile Gazne Hükümdarı Sultan Mahmud'un (998-1030) mücadeleleri, Sultan Tuğrul'un tahta geçmesi, halife ile münasebetler ve Irak Selçukluları anlatılmaktadır. Ayrıca Sultan Tuğrul Dönemi (1037-1063), Sultan Alparslan Dönemi (1063-1072), Melik Şah Dönemi (1072-1092), Melik Şah'ın oğulları I. Mahmud ile Berkyaruk'un taht mücadelesi, Berkyaruk Dönemi (1094-1105), Sultan Muhammed Dönemi (1105-1118), II. Mahmud Dönemi (1118-1131), Sultan Mesud Dönemi (1134-1152), Sultan Sencer Dönemi (1118-1157) ve diğer sultanlar eserde detaylıca anlatılmıştır.

Yazıcıoğlu'nun, ikinci bölümü kaleme alırken Ravendî'nin *Râhatü's-sudûr* adlı eserinden yararlandığı anlaşılmaktadır (Ravendî, 1921).

Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuk-nâme* adlı eserinin üçüncü bölümü, çok büyük oranda, İbn Bibî'nin *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie* adlı eserinin Türkçeye tercümesidir.

Dördüncü bölüm, Alaüddin Keykubad ve Osman Gazi hakkında verilen bilgileri içermektedir. Bu bölüm oluşturulurken de *Reşideddin Fazullah'ın Cami'ü't-Tevârih* adlı eserinden yararlanılmış gibi görünmektedir.

Beşinci bölümde İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (1295-1304) ölümünden sonra Anadolu'nun siyasi ve sosyal durumu anlatılmaktadır. Kısaca Gazneliler anlatıldıktan sonra, Osmanlıların menşeinden ve Anadolu'ya gelişlerinden bahsedilmektedir. *Selçuk-nâme*, II. Murad Han'a ithafen yazılmış bir manzume ile sona ermektedir.

6. Selçuk-nâme'nin Coğrafyası

Selçuk-nâme'nin coğrafyası, Türklerin dip tarihinden de bahsetmesi dolayısıyla bütün Türk dünyasını ve Moğolistan'ı içine alan bölgedir. Dolayısıyla Yazıcıoğlu Ali; Büyük Okyanus'tan Balkanlara, Kuzey Buz Denizi'nden Arabistan çöllerine, Afrika kıtasının ortalarına kadar uzayan bir coğrafyadan söz etmiştir.

Oğuzların ilk yurtlarının neresi olduğu tartışmalı bir konudur. Kaynakların çoğalmaya başladığı IX. yüzyılın başlarından itibaren Oğuzların; Hazar Denizi'nin doğu kıyısındaki Mangışlak yörelerinde, Horezm veya Cend Gölü de denilen Aral Gölü'nün çevresinde oturduklarını görmekteyiz. Aral Gölü'nün çevresinde bulunan Çağraoğuz veya Çağraoğuz Dağları ise Oğuz boylarının yurtları olduğu anlaşılmaktadır (Agacanov, 2002). Sınırın, doğuda Seyhun Irmağı'na kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

Selçuk-nâme'ye göre Oğuzlar, Türkistan'da yani Yesi şehrinde oturmaktayken kalabalık oluşlarından ve otlak arayışından dolayı daha doğuya göç etmişlerdir. Bu durum eserde şu şekilde anlatılmaktadır: “Çokluklarından ve otla yerlerinin tarlığından Türkistân'ı koyup Mâverâünnehr'e geldiler. Kışı Buhara'da ve Tur'da kışarlardı ve yazın Sıfat'da ve Semerkand'da yaylalar-ıd ve bunların ulularına Selçuk bin Lokmân Dakak dirlerdi ve bunun dörd oğlu var-ıdı.” (Yazıcıoğlu, 38). Eserde Oğuzların batıya doğru aşama aşama göçleri ve Hindistan'a seferleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Sultan Alparslan'ın Anadolu seferi ve Malazgirt Savaşı'nı kazanması, daha sonra Maveraünnehr'i fethetmekten Nirzüm Irmağı'nın kenarındaki bir kalede Yusuf-ı Nirzümü tarafından şehit edilmesi de konular içerisinde yer almaktadır. Sultan Alparslan'ın Türkmenistan'ın *Merv* şehrinde defnedildiği de verilen bilgiler arasındadır. Sultan Alparslan; Horasan taraflarını, Irak'ı ve Anadolu'nun büyük bir bölümünü fethetmiştir.

Sultan Melik Şah'ın seferlerinin, hem doğuya hem de batıya doğru olduğu anlaşılmaktadır. Onun Semerkand'ı nasıl fethettiği eserde verilen bilgiler arasındadır. Hatta Melik Şah Dönemi'nde, Selçuklu topraklarının ne kadar geniş olduğunun anlaşılması için Nizamülmülk'ün ortaya koyduğu şu incelik dikkat çekicidir: “Çünkü Sultân'ın leşkeri Ceyhün'u geçdi, vezir Nizâmülmelik gemicileri ücretin Antâki'den aldı. Ellerine berâtlar virdi ve bu gemiciler varup Sultân'a çağırıldılar, feryâd etdiler ki, “Eger bir yigit bundan Antâkiyye'ye varsa, girü gelince pir olur. Bize andan ücret gerekmez.” didiler. Sultân, Nizâmülmelik'e Baba

derdi. Eytdi, "İy Baba! Bu ne işdür ki itdün, bi-insâflıkdur." didi. Vezir eytdi, "İy Hudâvend! Anlara hiç hâcet degüldür ki yirlerinden hareket ideler. Bizüm leşkerümüzde kişiler vardur ki anların berâtların nakd akçeye alurlar. Ben bu işi senün saltanatın ta'zimi ve memleketün çokluğun izhâr itmek-üçün kaldum ki halâyık bileler ki rub'-ı meskûn tamâm elümüzdedür. Bir şehri gibi ba'zınun tonluğun ba'zıdan selevüz." didi. Sultân bunun tedbirin ve firâsetin begenüp tahsin itdi." (Yazıcıoğlu, 57-58). Sultan Melik Şah'ın zamanında Akdeniz kenarında Lazkiye'ye kadar ulaşıldığı, hatta atlarına denizden su içirdikleri, batı sınırının İznik'e, doğu sınırının ise Hıta ve Hotan'a kadar uzandığı kaydedilmiştir.

Yazar, Sultan Sencer zamanında Selçuklu Devleti'nin büyüklüğünü şöyle anlatmıştır: "Sultân Sencer begâyet 'azamet hâsıl itdi. Şöyle ki anın hutbesi **Kâşğır** haddinden **Yemen'ün Aksâsına** degin ve **Mekke**'de ve **Tâyif**'de ve **'Umman**'da ve **Aderbicân**'da tâ **Rûm sınırına** degin okunurdu. Memleketün vus'atı şol denli idi ki kendü vefât itdikden soñra bir yıla degin öldüğü memleketinün uçlarında işidilmedi. Henüz hutbeyi anın adına okurlardı ve gâyet devletli ve din-perver pâdişâh-ı ve 'ulemâyı begâyet severdi." (Yazıcıoğlu, 77).

Günümüz Türkmenistan coğrafyası ise Selçuk-nâme'nin ikinci bölümünün yani Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezidir denilebilir. Türkmenistan coğrafyası içerisinde daha çok Merv şehri öne çıkmaktadır. Gaznelilerle Selçukluların yaptığı bir savaş Selçuk-nâme'de şöyle anlatılmaktadır: "Çün ahşam oldu, Sultân Mes'ûd be gâyet yüregi fil üzerine süvâr olup ve leşker dahı muhkem atlara bindiler ve Tus'dan yaña müteveccih oldılar. Ve yigirmi biş ferseng yold-ı, kasd itdiler ki ol gice erişeler. Yolda fil üzerinde uyhu gâlebe itdi. Kimesne uyarmaya cür'et itmedi ve fili dahı katı sürmediler. Çün irtedü, Tuğrul Bey'e haber yitişüp çıkdı. Karındaşı Çağrı Beg'e buluşdı ve Sultân işidüp gâyet de melûl oldu ve fil-bânlara siyâset itdi ve ol aradan dönüp ceng yarağın gördi. Ve **Sarh**-ıla **Merve** arasında bir sahrâ var-ı. Ol arada Selçukiler-ile uğraşdılar ve Selçukiler ol arada ne kadar su var-ısa kendüler alup ve kuyuların toldurmuşlardı. Çün Sultân Mes'ûd'un leşkeri ve tavarları su bulmadılar. Susuzlıktan gâyet de bunaldılar ve âhir yüz dönderüp münhezim oldu. Ve Sultân Mes'ûd gördi ki kendüsi yalnız kalmış, kendü dahı döndü ve bir yügrek file bindi, degme at anı çekmezdi. Ve kaçmağa yüz tutdı ve hazine ve esbâb ve tecemmül her ne var-ısa kodı gitdi ve yağmâladılar. Ve bir kaç Türkmân sürüp Sultân Mes'ûd kullarıydı, Mes'ûd kakıyup filden indi ve ata bindi ve bunlara hamle eyledi. Bir atluya bir gürz urdı. Ol kişi atını hurd eyledi ve kalanı dönüp kaçdılar." (Yazıcıoğlu, 44-45).

Eserin bir başka yerinde, Sultan Alparslan'ın şehid edilmesi ve Merv'e defnedilmesi şöyle anlatılmaktadır: "Çünkü Yüsûf Nirzûmî kendüden ümid kesdi, bildi ki elbette öldürürler. Donı içinde bir bıçağı var-ı, çıkarup Sultân'a hamle itdi. Sultân elinde bir ok gezlemişdi. Dört yanadan hâs oğlanlar ve silâhdârlar segirdişdiler ki Yüsûf'u dutalar. Sultân kakıyup çağırdı, bunları men' itdi ve kendü okına i'timâd itdi. Atup oku hatâ itdi, Yüsûf irişüp Sultân'ı zahımladı. Bağdâd'un şahını Sa'du'd-Devle, Sultân'un önünde duru yorurdu. Kendüyü Sultân'un üzerine bıraktı. Sa'di'd-Devli'ye dahı zahm yetişdü, ammâ Sa'de'd-Devli'nün yarası katı degüldi, girü hoş oldu. Ve Sultân'un önünde iki bin kul saf bağlayup durulardı. Kimesne bu Yüsûf'a cür'et itmedi. Yüsûf dahı bıçak elinde kaçardı. Câmî-i Nisâbüri dirlerdi ferrâşların elinde bir çâdır tokmağı dutup dururdu. Ardından yitişüp depre urdu, beynisini hurd eyledi. Ve

Sultân dahı ol cirâhatdan şehid oldı ve halâyıkdan na'ra vü feryâd kopup zâr u efgânı feleklere yetişdürdiler ve merâsim-i 'azâyı yerine getirüp **Merv**'de defn itdiler.” (Yazıcıoğlu, 54).

Sultan Sencer zamanını anlatan şu cümlelerden anlaşıldığına göre Merv, Büyük Selçuklu Devleti'nin başkentliğini de yapmıştır: “Şöyle ki Mâverâinnehr'de ki Sultân'ın **dâruılmülki** (başkent) Merv'den ırağ-ıdı, zulümler ve bid'atler itdiler ki hiç âferide anı tahammül itmeyeydi. Ve Sultân dahı biş yüz otuz beşinci yılda memleketin tavâf idüp bunları zapt itmege Merv'den Semerkand'a geldi. Ve Hitây'dan İlhan kâfir âvâzesi var-ıdı ki bilâd-ı İslâm'a kasd eyledi diyü ve bu Mâverâinnehr'ün halkı Horâsân'dan, leşkerinden ve Sultân İtibâ'in'ün zulmından ve taaddisinden şol kadar incinmişlerdi ki el altından kâfire haber gönderdiler, yörisün diyü.” (Yazıcıoğlu, 78).

Merv'in başkent oluşu ile ilgili diğer bir bilgi de Guzlar tarafından şehrin yağmalanması konusunda geçmektedir: “Merve ki Çağrı Beg zamânından berü dâruılmülk idi, hazâyın ve defâyın dolu idi. Pâdişâhların ve begler ü ayân şehri gizlemişdiler. Guzlar üç gün tamâm yağmâladılar. Evvelki gün altun ve gümüş ve hariri aldılar. İkinci gün demür ve bakiye-yi altun aldılar. Üçüncü gün dök ve kalı aldılar ve nehâli ve bâki hurdavât ne var-ısa hattâ kapların dahı çıkarup aldılar ve şehir halkının ekserin esir itdiler. Ve yağmâdan sonra bunlara işkenceler iderlerdi ki gizli kuyular ve zirzeminlerde nesne var-ısa eyitdürürlerdi. Fil-cümle yir yüzinde ve yir altında hiç nesne komadılar, aldılar ve andan sonra Nişâbü'dan yanı teveccüh itdiler. Ve kendüler leşkari dehlü üç dört dahı daşradan bile uydular ve Nişâbüri halkı dahı cür'et itdiler, evvel gelen bölge temkin virmediler ve anlardan ba'zını aldılar.” (Yazıcıoğlu, 83).

Eserin bir başka bölümünde Sultan Sencer'in ölümü ve başkent Merv'e defnedilmesi anlatılmaktadır: “Bir iki ay geçmedi ki za'f-ı insâni ve endişe-yi nefsanî mukârin alup maraz 'arız oldı ki âhir ol marazdan dâr-u ahrete nakl itdi. Biş yüz elli birinci yılda Merve'de yapduğı devlet-hânesinde defn itdiler ve Sultân Sencer'ün müddet-i 'ömri yitmiş iki yıl idi ve saltanatı altmış bir yıl. Yigirmi yıl Horâsân'da Berkiyâruk tarafından ve kırk bir yıl kendü istiklâl ile ve iki tevki'in gördiler. Birisi dört yüz toksan birde ve birisi biş yüz elli birde yazılmış, ikisinin arası altmış bir yıl idi.” (Yazıcıoğlu, 85).

7. Selçuk-nâme'nin Dili ve Üslubu

Selçuk-nâme, Oğuz Türkçesinin önemli dil yadigârları arasında yer almaktadır. Ses bilgisi açısından en dikkat çekici konusu e/i meselesidir. Eser çoğunlukla *i* tarafındadır: *itmeyüp* “etmeyip” (Yazıcıoğlu, 3/13), *irişdi* “erişti” (Yazıcıoğlu, 9/16), *irkek* “erkek” (Yazıcıoğlu, 19/2), (Aydoğdu, 2009; s. 72) ...

“-yor şimdiki zaman eki yori- 'yürümek' fiilinin yori-r geniş zaman şeklinden çıkmıştır.” (Ergin, 1986: 296). Ek, Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde genellikle tasviri birleşik fiillerin yardımcı fiili şeklinde çekimlerinde kullanılırken Osmanlı Türkçesinde benzer hece düşmüş ve “-yor” şeklinde şimdiki zaman eki olmuştur. Metnimizde şimdiki zaman için az da olsa “-yor” eki kullanılmıştır. Bu eke Eski Türkiye Türkçesinde nadiren rastlandığını bilmekteyiz. Ek, XIV. yüzyılın bazı metinlerinde görülmektedir (Timurtaş, 1991: 35). Ekin, fiil kökünden

başlayan yolculuğunu Selçuk-nâme'de görmekteyiz: "Halifenin veziri **geliyorır**" (Yazıcıoğlu, 49/11), "Sultân'ın öñünde **duruyorurdu**" (Yazıcıoğlu, 54/11). ...

"XII. yüzyılda Anadolu'nun büyük merkezlerinde İslam kültürünün güçlendiği, medreseler açıldığı, hükümdarlar adına Arapça ve Farsça eserlerin yazıldığı, bu ürünlerin XIII. yüzyılda altın devrine ulaştığı bilinmektedir." (Şeyhoğlu, 1973). Fakat Selçuk-nâme'nin kaleme alındığı yıllarda Anadolu'da, Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti bitmek üzere idi.

Üzerinde durduğumuz Selçuk-nâme, Oğuzcanın yazı dili olarak Anadolu'da hâkim duruma geçtiği yıllarda, sade denilebilecek bir üslupla kaleme alınmıştır. Ancak Arapça ve Farsça kelimelerin varlığı yine de dikkat çekmektedir: "Ol vaktin Oğuz kendü nökerleri ve ba'zı dostlarıyla ava gitmiş-idi. Kara Hân kardaşların ve 'ammüsü oğulların ve kavm-ı hısımların ve beglerin cem' idüp eyitti, 'Oğlum Oğuz, oğlanlık hâlinde gâyet mukbil ve müste'id görünürdi ve benüm aña göñlüm gâyet hoş-ıdı, severdüm. Şimdiki hâlde bir yavuz iş tutmuş, bizüm dinimüzden dönmüş. Anı diri komak olmaz." (Yazıcıoğlu, 11-12).

Eserin nazım kısımlarında Arapça ve Farsça kelimeler daha da ağırlıktadır:

- (11) *Dirigâ ki gözümüz açılmadı
Bu sevdâ-yı bi-hûde açılmadı
Yâ bu hâb-ı gâfletden uyanmaduk*
- (12) *Bu şer işlerümüzden usanmaduk
Niçe niçe bâri bu sevdâ-yı hâm
Ki yüz devr alursa bu olmaz tamâm*
- (13) *Yakın geldi kim tutdı bād-ı ecel
Esüp öz-ile şâhısâr-ı emel
Bu bâğ içre kalmaya berk-i heves*
- (14) *Bu gülşende ne mürğ ola ne kafes
Çü biz yog-iken bu cihân var-ıdı
Hemin ni'met ü şehr-i bâzâr-ıdı*
- (15) *Yine biz gidicek ne noksân aña
Ziyân ortada bañadur saña
Aç imdi bu bir lahza 'ibret gözin*
- (16) *İşit cân kulağıyla hikmet sözün
Çü bir nesne gördüğ ki elden çıkar
Sen evvelden anı göñülde çıkar*

(17) *Ki saña soñ ucı elem gelmeye
Vücüdün fenâ bulsa ğam gelmeye
Fenâ bulsa ten n'ola cân zindedür*

[108] (1) *Belâ vü kazâ cümle bu tendedür
Çü hayr itmege kâdir ola kişi
Niçün olmaya hayr her dem işi*

(2) *Nitekim Şehin-şâh Sultân Murâd
İşi hayr u ihsân durur 'adl u dâd
Huzâyâ kabûl eyle hayrâtını*

(3) *İrişdür semâvâta âyâtını* (Yazıcıoğlu, 107-108).

Eski Türkiye Türkçesinin ve bu bölgenin zengin söz varlığını, anlatım gücünü, ifade biçimini, son derece akıcı cümle yapısıyla aksettiren eser; yer yer atasözleriyle ve deyimlerle süslenmiş bir üslupla kaleme alındığı için eşi nadir bulunabilecek bir dil kaynağı durumundadır. Bu tespitlerimiz eserin nüshalarından iki tanesi göz önüne alınarak yapılmıştır.

Eseri, dil ve üslup açısından önemli kılan diğer bir özellik de menkıbelerin bazılarının daha önceki yıllarda veya asırlarda kaleme alınmış eserlerden yararlanılarak yazıya geçmesidir.

Deyimler: *Selçuk-nâme*, doğal olarak deyimler yönünden de oldukça zengindir. Kalıplaşmış iki veya daha fazla kelime ile kısa, zengin, özlü ve çekici anlatımı sağlamak için deyimler oldukça çok kullanılmıştır. Bazıları şunlardır: *ele getir-* (Yazıcıoğlu, 90), *göñli tar ol-* (Yazıcıoğlu, 109), *göñline gir-* (Yazıcıoğlu, 123), *göñlünden çıkar-* (s. 107), *göz gezdür-* (s.48), *gözü tuş ol-* (s. 53) *malına göz dut-* (Yazıcıoğlu, 75), *ortadan götür-* (Yazıcıoğlu, 121), ...

Benzetmeler: Tahkiye üslubunun gereği olarak, anlatılmak istenen durumu veya hadiseyi açıklamak, anlatılanları dinleyicilerin zihninde kolay canlandırmak, dinleyenlerin veya okuyanların dikkatlerini canlı tutmak için eserde benzetmelere sık sık müracaat edilmiştir. Bunlar içerisinde halk nesrinin en önemli özelliklerinden olan hayvan benzetmeleri ağırlıktadır. Bazı benzetmeler de destanda adı geçen gazilerin çok güçlü olduklarını anlatmak için kullanılmıştır: “Şol kağan arslan gibi na’ra urup ve ejdahâ gibi dem çeküp ardınca kovalardı.” (Yazıcıoğlu, 55), “Müslümânların kılıçları bunların üzerine yıldırım gibi inerdi ve kan gevdeleri götürüp yörürdi.” (Yazıcıoğlu, 113), “Yavuzların kulağın burup, te’dib idüp koyı virmek şuna beşer ki kurdı tutup and virüp koyıvireler.” (Yazıcıoğlu, 35). ...

Cümle yapısı: Eseri cümle yapısı bakımından incelediğimizde, hikâye etme türünün diğer örneklerinden çok farklı bir şey görülmez. Tahkiye üslubunun en önemli özelliklerinden biri olan basit, sıralı ve iç içe birleşik cümle eserin nesir kısmında çoğunluğu teşkil eder.

Basit cümle: Anlatımda akıcılık ve kolaylığı sağlamak için olaya dayalı cümleler kuran

yazar, bu cümle türünden oldukça istifade etmiştir: "Çok zamân Türk'e ve Tacik'e hükm itdiler. Bunlardan sonra Türkistân iklimlerin çok yıllar fetret oldu. Hânlık itmiş kişilerün soyından Kınık uruğundan Lokmân Hân'ı buldılar." (Yazıcıoğlu, 37).

Sıralı cümle: Öznesi ve konusu aynı olan basit cümleler arka arkaya getirilerek sıralı cümleler oluşturulmuştur. Bu cümleler genellikle cümlenin en son kısmını açıklamak için kurulmuştur. Ses ahenginin aynı tür eklerle sağlandığı bu türdeki cümleler, müstakil olarak incelendiğinde anlatımda kopukluk olacağı görülecektir: "Her bir boy bir iklime düşe, Tacik ve Otırak ile karışalar, boylu boyunu ve sünjüğünü unıdalar" (Yazıcıoğlu, 28), "Oğuz buyurdu, mecmû'-ı halkı üç bölük itdiler" (Yazıcıoğlu, 30), "Çün bahâdır ve müdebbir ve oğullu-y-ıdı, dirnek ve danışık itdiler, töre sorışdılar" (s. 37), "Sultân iltifât itmedi, destür virdi, geçdiler." (Yazıcıoğlu, 42), ...

Ki'li birleşik cümle: Osmanlı nesrinde çok sık kullanılan ki'li birleşik cümle de eserde sık sık kullanılmıştır: "Ol şol tâyifelerdür ki bu zamânda anlara Moğol dirler" (Yazıcıoğlu, 5), "Şol kavmler ki ma'lûmdur ki anlarun şu'belerinün aslı ol iki kişidendür ki Ergenekon'a gitdiler" (Yazıcıoğlu, 6), "Ol şu'belerdir ki anlardan Moğol-ı aslı ki Ergenekon'da idiler, anlardan peydâ oldılar ve her biri bir ad ve lakaba mahsûs olup andan çıkdılar" (Yazıcıoğlu, 6), ...

Devrik cümle: Devrik cümle ise eserimizde pek az bulunmaktadır: "Sultân İtibâ'in'ün zulmından ve ta'addisinden şol kadar incinmişlerdi ki el altından kâfire haber gönderdiler, yorisün diyü." (Yazıcıoğlu, 78), "Ve leşkerün içine fetret düşdi, her kişiye başı kayusu oldu kıyâmet günü gibi." (Yazıcıoğlu, 106). ...

Dönemin diğer eserleri gibi çün, çünkü, kaçan, el-kıssa, pes ... edatlarıyla başlayan cümleler, *Selçuk-nâme*'de de sık sık görülmektedir. Bu tür edatlar genellikle paragraf gerektiren yerlerde, ilk cümlelerin başında kullanılmıştır: "Çün anı Oğuz'a teslim itdiler, ol kıza dahı hemân ol sözi söyledi." (Yazıcıoğlu, 10), "Çünkü İsrâ'il yitişdi, Sultân Mahmûd anı ikramı tam idüp kendü-y-ile tahta geçürdi." (s.39), "**Kaçan** bir yüz başı ve elli başı fevt olsa bir er oğlu kalmasa anun bölüğünde göre kim at bilmekde ve ata timâr itmekde bilge-y-ise ve yancuğında sırimdan ve kavdan ve çakmakdan ve anduzdan ve at gözine koyacak otdan bulunur olsa ve kalanı andan korkar." (Yazıcıoğlu, 30), "**Pes** eger nökerün ve il ve ra'yyetün kadrini bilmeye ve anları hoş tutup ri'âyyet itmeye, gâyet mürevvetsüzlik ola." (Yazıcıoğlu, 35), "**El-kıssa** bunlarun nesebleri rivâyetin hakimleri ve mu'teber nakilleri rivâyetinden ki Ayğur hat-ıla Oğuz-nâme'de yazılmışdur." (Yazıcıoğlu, 3).

Sonuç

Selçuk-nâme; Türklerin menşeiini, Türk-Moğol ilişkilerini, Türklerin kendi yapılanmasını, Oğuzların teşkilatlanmasını, Selçuklular ve Osmanlıları anlatan, muhtevası çok geniş bir eserdir.

Türklerin kadim tarihinden Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey zamanına hatta Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad Devrine kadar bilgiler veren *Selçuk-nâme*, Türk tarihi ve kültürü açısından eşine rastlanmayacak kadar önemlidir.

Türkçe yazılmış hiçbir eser Türk Dünyası'nı bu denli kapsamamış, Türklerin bağlarını bu denli ortaya koymamıştır.

Selçuk-nâme; Türkmenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti, İran Türklüğü, Irak Türklüğü, Suriye Türklüğü ve Balkan Türklüğünün en önemli kaynaklarından birisidir. Oğuz Türklerinin ortak geçmişiştir.

Selçuk-nâme; Anadolu'ya Oğuz boylarının yerleşmesi konusunda en eski ve en kapsamlı bilgileri içeren nadide eserlerdendir. Özellikle *Ağaçeriler* ile ilgili ilgi çekici bilgiler sunması bakımından dikkate değerdir.

Selçuk-nâme yalnızca tarih kitabı değil, Türk töresinin, Türk gelenek ve göreneklerinin hemen hemen bütün özelliklerini yansıtan bir el kitabıdır.

Bu eser, yeni yazıya aktarıldıktan sonra Azerbaycan Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile yayımlanmalı, araştırmacıların ve okuyucuların hizmetine sunulmalıdır.

Sonnotlar

² Eserin güzel ve kapsamlı bir neşri Abdullah Bakır tarafından yakın zamanda yapılmıştır (*Yazıcızâde Ali Tevârih-i Âl-i Selçuk*, İstanbul 2009); Eserin bir bölümü, Türkmenistanın Milli Medeniyet 'Miras' Merkezi Türkmenistan Adındaki Türkmenistan Golyazmaları Enstitüsü tarafından da yayımlanmıştır: Yazıcı Oğlu Ali, *Selçuk Türklerinin Tarihi I, II*, Aşgabat 2004).

³ *Saltık-nâme'nin nüshaları*: 1. İ. H. Uzunçarşılı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunduğu ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tanıttığı nüsha. Eser, kütüphanenin Hazine Bölümü 1612 numarada kayıtlı olup 618 sayfa ve üç ciltten oluşmaktadır. Baştan eksik olan nüsha, 1591 yılında istinsah edilmiştir. 2. Dr. Müjgan Cunbur'un Milli Kütüphane'de bulunduğu nüsha ise hâlen aynı kütüphanede, Yazma Eserler Bölümü 64 numarada kayıtlıdır. 283 yapraktan oluşan eser, baştan ve sondan eksiktir, istinsah tarihi belli değildir. 3. Bor'daki Halil Nuri Bey Kütüphanesi'nde bulunan nüsha 17292 numarada kayıtlı olup 2 ve 3. cildi içermektedir. 499 yapraktan ibaret olan eser, 1578'de Edirne'de istinsah edilmiştir. 4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnü'l-Emin Mahmut İnal Bölümü 3056 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 95 yapraktan müteşekkil olup 1733 yılında Emin b. Halil tarafından istinsah edilmiştir. 5. Milli Kütüphane Yazma Eserler Bölümü A. 2897 numarada kayıtlı olan yazma, 170 sayfadan ibarettir ve müstensihî belli değildir. Fahir İz, Müjgan Cunbur, Şükrü H. Akalın ve Kemal Yüce yukarıda sayılan nüshalar üzerinde kıymetli araştırmalar yapmışlardır. 6. Hâlen Necati Demir'in şahsî kitaplığında bulunan altıncı nüsha ise Gaziantep'in Sarısalkım köyünde bulunmuştur. Baş ve sonu tamdır. 29 x 18 cm ebadındadır. Siyah deriden yapılmış cilde sahiptir. Yazma, *Bekirli Genç Osman-zade* lakaplı Yusuf oğlu Ömer tarafından, *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'nin *Saltık-nâme*'sinden 26 Recep 1279 / 1863'te istinsah edilmiştir. Bu nüsha hakkında Necati Demir tarafından iki tanıtma yazısı yazılmıştır. Eser, son olarak Necati Demir ve M. Dursun Erden tarafından yayımlanmıştır (*Saltık-nâme*, C. 1,2,3, Destan yay. Ankara 200).

Kaynakça

AHMED BİN MAHMUD. (1977). *Selçuk-Nâme I*, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, İstanbul.

AHMED BİN MAHMUD. (1977). *Selçuk-Nâme II*, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, İstanbul.

- AYDOĞDU, Özkan. (2009). Divanü Lügati't Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri, *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, Vol. 1, No. 1, s. 5-19.
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERÂBADÎ. (1990). *Bezm u Rezm*, Çeviren: Mürsel Öztürk. Ankara.
- AGACANOV, S.G., *Oğuzlar*, (Türkçeye çevirenler: Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev). İstanbul.
- BAKIR, Abdullah. (2002). Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme*, Târih-i Âl-i Selçuk, Oğuzname'si", *Turkish Studies*, Volume 3/7, s. 163-199.
- BAKIR, Abdullah. (2009). *Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk*, İstanbul.
- CUMBUR, M. (2007). "Yazıcıoğlu Mehmed", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara.
- ÇELİK, Rıfat İlhan. (2005). *Tevârih-i Al-i Selçuk'un Transkribi ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DEMİR, Necati. (2002). *Dânişmend-nâme*, Part One, (*Critical Edition*), The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard.
- DEMİR, Necati. (2002). *Dânişmend-nâme*, Part Two, (*Turkish Translation*), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard.
- DEMİR, Necati. (2002). *Dânişmend-nâme*, Part Three, (*Linguistic Analysis and Glossary*), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard.
- DEMİR, Necati. (2002). *Dânişmend-nâme*, Part Four, (*Facsimile*), Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard.
- EBU Bekr-i Tiranî. (2001). *Kitab-ı Diyarbekiriyye*, Çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. (2004). *Türk Dili Tarihi*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem. (1986). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- İBN BİBİ. (1996). *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l Ala'ie (Selçuk-nâme) I*, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara.
- HOUTSMA, M. Th.. (1886). *Tevârih-i Al-i Selçuk*, Leiden.
- HOUTSMA, M. Th.. (1902). *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineur*, Leiden.
- LAGUS, J.J.W. (1854). *Seid Locmani ex Libro Turcico pui Oghusname inscritur excerpta primus edidat latine versit explicativ*, 1854.

- MİRZÂ MUHAMMED İBRÂHÎM HABÎSÎ. (1373/1994). *Selçukiyân ve Guzz der Kirmân*, (Hazırlayan: Bâstânî-yi Pârîzî), Tahran.
- RAVENDÎ, (1921). *Râhatü's-sudûr ve Ayetü's-Surur*, (Hazırlayan: M. Iqbal), Lahore.
- SADRU'D-DÎN ŞEYHOĞLU. (1973). *Marzubân-nâme*, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ank.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1977). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). (1987). Türkçeye çeviren: Hrant D. Andreasyan, Ankara.
- YAVUZ, Kemal. (1991). *Şeyhoğlu-Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, Ankara.
- YAZICIOĞLU ALİ, *Selçuk-nâme (Tevârih-i Âl-i Selçuk)*, Topkapı Sarayı, Revan Bölümü, nu: 1391.
- ZAHİREDDİN NÎŞÂPÜRÎ. (1332). *Selçuk-nâme*, (Hazırlayan: İ. Afşar), Tahran.